

GİRİTLİ MÜBADİLLERİN İPEKÇİLİK DENEYİMLERİ VE BUNUN BURSA YÖRESİNE AKTARILMASI*

Yusuf OĞUZOĞLU**

ÖZET

Göç, entegrasyon ve sosyo-kültürel değişim, sosyal tarih araştırmalarında önemli bir çalışma alanıdır. “Giritli Mübadillerin İpekçilik Deneyimleri ve Bunun Bursa Yöresine Aktarılması” konusu bağlamında, insan odaklı bir yaklaşımla ele alınmaya çalışılacaktır.

Osmanlıların 1650 yılında Resmo’da (Rethymno) oluşturdukları düzen içinde adanın yeni sakinleri olarak Müslüman halka rastlanmaya başlanmıştır

Osmanlı arşiv kayıtları, adanın iç tarafında yer alan alüvyonlu ovalarda buğday, mısır, tütün, turunçgil tarımının yapıldığını, su değirmenleri ve su kuyularının bulunduğunu, zeytin, çınar, badem, ceviz ve dut ağaçlarının varlığını ortaya koymaktadır. Dut ağaçlarına paralel olarak adada ipekçiliğin de mevcut olduğu görülmektedir.

1923 yılında Yapılan Lozan Antlaşması ek protokolü ile Türkiye ile Yunanistan kendi ülkelerinin yurttaşlarını din esası üzerine zorunlu göçe tabi tutunca Girit’te yaşayan Müslümanlar Türkiye’ye mübadil olarak göç etmişlerdir.

* Bu araştırma TÜBİTAK (Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu) tarafından desteklenen 111K295 nolu ve “Bursa’da Koza Yetiştiriciliği ve İpekli Dokumacılık Sektöründe Sosyo-Ekonomik Değişim Analizi (1837-1990)” başlıklı proje kapsamında hazırlanmıştır. İlgili araştırma 27 Haziran – 1 Temmuz 2012 tarihleri arasında Yunanistan’ın Girit Adasındaki Rethymno (Resmo) kentinde düzenlenen 20. CIEPO (COMITÉ INTERNATIONAL DES ÉTUDES PRÉ-OTTOMANES ET OTTOMANES) konferansında “1837-1923 Sürecinde Bursa’da Koza Üreticiliği ve İpekli Dokumacılık Sektörünün Sosyo-Ekonomik Durumu” başlıklı panelde bildiri olarak sunulmuştur.

** Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, 16059 Nilüfer/ Bursa, Türkiye. E:posta: yoguzoglu@gmail.com.

Gelen mübadillerin bir kısmı Bursa'ya bağlı küçük yerleşim birimleri olan Mudanya ve Tirilye sahasına yerleştirilmişlerdir. Tirilye ve Mudanya yöresinde yaşayan bu göçmen aileler üzerinde yaptığımız sözlü tarih çalışmalarında kendilerinin adadan gelirken dokuma tezgâhlarını da bu topraklara getirdikleri ve yerleştirildikleri alanlarda ipek böcekçiliği yaptıkları öğrenildi.

Bu makale ile, Giritli mübadillerin Osmanlı döneminde Girit'teki ipekçilik faaliyetleri ve göç sonrasında Bursa'daki yerleşik ipekçilik kültürüne entegrasyonu ve katkıları örneklerle değerlendirmeye alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: İpekböcekçilik, göç, Girit, dokuma tezgâhı, sözlü tarih.

ABSTRACT

The Silk Experiences of the Cretan Emigrants and the Transfer of This to the Region of Bursa

Immigration, integration and socio-cultural change is an important field of study in the social history research. This study will be evaluated with the people-oriented approach. In 1650, the Ottomans to come across the Muslim public as new residence of the island.

Ottoman archival records reveal the wheat, corn, tobacco, citrus farming done in alluvial plains of the inner side of the island., there were water mills and water wells, the presence of the olive, oak, almond, walnut and mulberry trees. Also it was observed sericulture in parallel with mulberry trees on the island. After the exchange of populations in 1923, Muslims in Crete emigrated to Turkey.

The part of the emigrants were located Mudanya and Tirilye area depending on Bursa with a small residential units. The oral history studies done on these immigrant families living in the Mudanya and Trilye have been suggested that the brought weaving looms to this land from the island and the settled areas of sericulture.

With this article, sericulture activities of the Cretan emigrants in Crete during the Ottoman period and after the migration, the integration to the silk culture and contributions will be evaluated with the examples.

Key Words: Sericulture, migration, Crete, weaving loom, oral history.

Bu çalışmadaki amacımız birbirinden çok uzak iki bölgede yaşayan iki toplumun ipekçilik deneyimlerinin benzer ortamlarda yeniden sürdürüldüğünü ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, önce 1923 yılında imzalanan Türk-Yunan nüfus mübadelesi kapsamına giren Giritli Türklerin adada ipekçilik yaptıklarına ilişkin bilgiler verilmiştir.

Adada böcekçilik-kozacılık yapıldığını arşiv kayıtları gösteriyor. Mübadele göçmenlerinin Tirilye'ye (Bursa) yanlarında getirdikleri ve

ailelerin bugün kendi dokumaları olduğunu belirttikleri ipekliler bu saptamamızı doğrulamaktadır. Bu araştırmada dikkate aldığımız ikinci husus mübadele öncesi Tirilye’de yaşayan yerli Rumların da burada kozacılık yaptığının belirlenmesi olmuştur. Giritliler onların mekanlarına yerleşerek adadaki deneyimlerini yaşatmışlardır.

1650’lere ait kayıtları içeren Girit Şer’iye Sicili Defterinde bu dönemde Rethymno (Resmo)’nun Piği, Kasteloz, İstanbul, Marula, Kiryana, Matyo ve Adele adlı köyleri ile Resmo bostanlığı denilen arazisinde dutçuluk yapıldığı anlaşılmaktadır.

İpek üretiminin bölgede yaygın olduğunu yerel halkın birbirleri arasında ipek alıp satması da göstermektedir¹.

Girit (Candia) (20. yy. başı)

Osmanlı Arşivi Belgeleri 19. yüzyılda Girit’te kozacılık ve ipekçilik yapıldığını göstermektedir: Girit Valisi’nden: “Girit Ceziresi (Adası) arazisi her türlü ürünün yetişmesi için elverişlidir. Halen pek çok köylerde uygun arazi olup, imar planı çerçevesinde dut fidanları ekilmiştir. Ayrıca iyi cins pamuk tarımı yapılmak amacıyla daha önce temin edilen pamuk tohumunun Mısır’dan Girit’e gönderilmesine ihtiyaç vardır”². (11 Mart 1862)

¹ Mustafa Oğuz, *Girit (Resmo) Şer’iye Sicil Defterleri (1061-1067)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2002.

² BOA, Fon Kodu: A.MKT.UM Dosya No: 547 Gömlek No: 58.

1894 tarihli Girit Salnâmesi³ de adada ipekçilik yapıldığına değiniyor. «Dut, cezirenin her tarafında yetişir. Ancak üretilen kozalar talep için yeterli kalitede değildir. Beyrut'tan getirilen ecnebi tohumlar da genellikle talebe uygun değildir. Ziraat Komisyonu Fransa'dan gelen ham ipek talebini karşılamak için bir İpek Böçeği Numunehânesi inşasını planlamaktadır. Yeni yöntemlerle bir numune tarlası ve bir Ziraat Mektebi tesisi kararı alınmıştır».

1898 yılında meydana gelen Kandiye olayları sonrasında Osmanlı Devleti adadan askeri yönetimini çekti. Osmanlı maliyesine ait aşar ve gümrük gelirleri büyük devletlerin denetimindeki Girit geçici yönetime bırakıldı⁴. Girit endüstrisinin temelini zeytinyağı ve sakız üretimi oluşturuyordu. Sabun sanayi XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde başlamış ve kısa sürede gelişmişti. İç piyasada kullanılan para birimi Osmanlı lirası, mecediye ve kuruş idi⁵. 1876 yılına ait Girit Vilayeti Salnâmesi'nde adada yaşayan Müslüman nüfusun toplamı 91.746 idi (Hıristiyan nüfus:135.780). 1887 yılında yaklaşık 4000'e yakın Müslüman nüfus siyasal olaylar sonunda yaşanan göç sonucu 1911 yılında 27.852'ye düştü. Bu bağlamda güvenlik kaygısı yüzünden kentlere doğru iç göç yaşandı⁶.

Girit'de pamuk ve ipek üretimine dayalı olarak çarşaf ve havlu takımları üretimi vardı. Adadaki ipek üretimi 1897'de yıllık 20.000-30.000 kg idi⁷. Girit'in 1890 yılı dış satımı kapsamında 160.000 frank değerinde ham ipek vardı⁸.

³ 1894 Tarihli Girit Salnamesi, Millet Kütüphanesi, Eski Kayıt 503.

⁴ A.Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke, *Kıbrıs Sorununun Anlaşılmasında Tarihsel Bir Örnek Olarak Girit'in Yunanistan'a Katılması*, Stratejik Araştırmalar ve Etüdler Milli Komitesi Yay., Ankara, 2002, s.90.

⁵ Adıyeke, *a.g.e.*, 2002, s.70 vd.

⁶ Bu son elli yılda yaşanan dalgalanmalar Giritli Müslümanların sürdürdükleri ipekçilik üretimini hayli daraltmış olmalıdır.

⁷ A.Nükhet Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu Girit Bunalımı*, Ankara, 2000, s.110. Krş. Paul Combes, *L'île Crete-Etude Geographique, Historique, Politique et Economique*, Paris, 1897, s.112-113.

⁸ Adıyeke, *a.g.e.*, 2000, s.117-118. Krş. Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie*, C.1, Paris, 1892, s.560-561.

Tirilye (20. Yüzyıl Başları)

Mübadeleden önce Mudanya (Bursa) yöresinde yaşayan Rumlar da ipekçilik yapıyorlardı. 1908 yılına ait verilere göre 225 ton koza elde edilmişti. Tirilye’de oturan yerli Rumların Girit’ten gelen mübadillere verilen evleri ipek böcekçiliği yapılmasına uygun şekilde düzenlenmişti.

Mudanya’ya 1332 aile aileden oluşan 6463 mübadil göçmen yerleştirildi. Bunların bir bölümü Tirilye’de iskan edildi. Gelen göçmenlere nüfus sayılarına göre zeytinlik ve dut ağaçları dağıtıldı. Girit’te edindikleri deneyimle kozacılık yapmaya başladılar.

Giritlilerin birlikte getirdikleri ipek giysiler bu kültüre önceden sahip olduklarını gösteriyor⁹.

⁹ Girit’den mübadele sonucu gelerek Rumlar’dan boşalan evlere yerleşen, kendilerine zeytinlik ve dutluk tahsis edilen göçmenlerin torunları sözlü tarih görüşmelerinde ipekçilik deneyimlerini anlatıyorlar. Bkz. Fulya Duvenci Karakoç-Funda Duvenci Tunçdöken, *Mudanya’nın Akdenizli Konukları: Giritliler*, Mudanya, 2009.

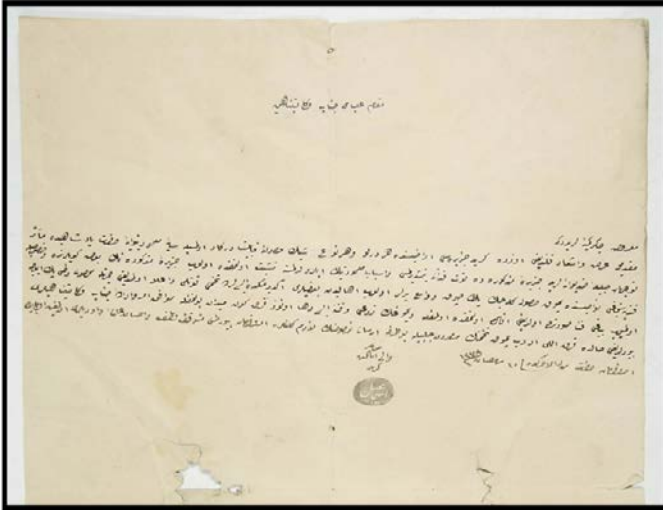
**GİRİTLİ GÖÇMENLERİN YANLARINDA GETİRDİKLERİ
İPEKLİ GİYSİ VE ÖRTÜLER (Kaynak, Karakoç-Tunçdöken, 2009)**

BELGELER

Girit Ceziresinde (Adasında) tarımı yapılmak üzere Bursa'dan gönderilen dut tohumlarının bedelinin ödenmesi hakkında¹⁰ (17 Nisan 1865)

İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A.MKT. UM Dosya No: 547 Gömlek No: 58

¹⁰ BOA, Fon Kodu: MVL, Dosya No: 705 Gömlek No:74.

Bursa Mutasarrıfına Girit Ceziresi için 20 kıyye dut tohumunun nasıl gönderileceği hakkında (6 Mayıs 1865)

بروسه عطفه

کیر جنه ایجه ایله یکه قیه توتوغندن ایله خضه نظرانده تجیزه سادری اودنه نکره تخت
 امانه رطردنه سوره ایله صنی کیر یونقوز ای صینه وارد اودونجیزانه بیله لهنه اسفاره اولغنه
 و بیایک کیرد ایلگت حویله وارد اودونجیزانه رضا بوسقه قخر امانه امانه دانه سوه صیغی لایغ
 کلدکی بیله واسفاره اولغنه طبیب اولغنه تخلیک هله ایسایله امانتک مال صیه صیه نعیه اودنه
 کیشیه باغی لایله هلمه نظره جمیده صینه اسفاره اولغنه صیه سیه بیدری صیغی وایله اهل و عیال
 اولغنه و تبیغ اولغنه ایله سیه تقصیل صیه هله صیه صیه

Fon Kodu: MVL, Dosya No: 705 Gömlek No:74

Girit mahsulü olan ve başka yerlere ihraç olunan koza ve ipeklere meccânen verilmesi kararlaştırılması hakkında (29 Mayıs 1893).

کیرت ولایتی
 مکتوبی
 عدد
 ۹۹

تعمیر صیغی

چاکوز ایسایک

موردیه
 کیر جنه ایله یکه قیه توتوغندن ایله خضه نظرانده تجیزه سادری اودنه نکره تخت
 امانه رطردنه سوره ایله صنی کیر یونقوز ای صینه وارد اودونجیزانه بیله لهنه اسفاره اولغنه
 و بیایک کیرد ایلگت حویله وارد اودونجیزانه رضا بوسقه قخر امانه امانه دانه سوه صیغی لایغ
 کلدکی بیله واسفاره اولغنه طبیب اولغنه تخلیک هله ایسایله امانتک مال صیه صیه نعیه اودنه
 کیشیه باغی لایله هلمه نظره جمیده صینه اسفاره اولغنه صیه سیه بیدری صیغی وایله اهل و عیال
 اولغنه و تبیغ اولغنه ایله سیه تقصیل صیه هله صیه صیه

Fon Kodu: ŞD, Dosya No: 331, Gömlek No:6